

Grammatica: geweten voor taalbeheersers

Wim van Calcar

1. Inleiding

Stelling: onderscheidingen uit het taalbeheersingsonderzoek en -onderwijs worden onterecht niet op basis van grammatische gegevens vastgesteld of beargumenteerd. Leerlingen/studenten krijgen gebrekkige middelen in handen en onderzoekers komen tot standpunten die grammatisch twijfelachtig zijn. Ik werk deze stelling in twee delen uit. In het eerste deel (paragraaf 2) laat ik zien dat het een aantal argumentatietheoretici ontbreekt aan kennis van de grammatica; in het tweede deel (paragraaf 3) wijs ik op enige diverse onderwerpen uit hun werk die grammatische verheldering behoeven.

2. Argumentatie

In zijn schoolboek *Taaldaden 1* maakt A. Braet onderscheid tussen een verklarend en een concluderend verband. Voor hem is een verklarend verband oorzakelijk van aard, een concluderend verband niet (1979: 83). Enige bewijsvoering ontbreekt. Dit klemt te meer omdat (1a), zijn voorbeeld van een oorzakelijke verklaring (78), kan dienen als voorbeeld van een conclusie:

- 1a. Door de kilheid van de moderne wereld, is vroeger in.
- b. De wereld is kil, dus is vroeger weer in.

In *Taaldaden 2* spreekt hij behalve van oorzakelijke verklaring ook van oorzakelijk verband, zonder in te gaan op enig verschil (105). Bovendien gebruikt hij daar de term *redenering*, die hij niet definieert (106). In zijn uitleg van het concluderend verband in deel 1 spreekt hij van stelling en argument wanneer men gaat van conclusie naar gegevens: zie zin 2a. Als signaalwoorden vermeldt hij onder andere *namelijk*, *want*, en *immers*, maar niet *dus* (83). Gezien zijn eigen formulering is dat consequent, maar de bewijsvoering ervoor ontbreekt. In deel 2 echter noemt hij *dus* wel en is er voor hem ook sprake van argumentatie als men van gegevens naar conclusie gaat, al komt dat minder vaak voor (98; 103): zie zin 2b.

- 2a. Hij heeft een ruim inkomen. Hij heeft *n.l.* een duur huis.
- b. Hij heeft een duur huis. Hij heeft *dus* een ruim inkomen.

Ik vat samen: Braet laat de volgende termen of ongedefinieerd of beperkt zich tot een eigenmachtige omschrijving: *verband*, *redenering*, *verklaring* en *argumentatie*. Daarin staat hij niet alleen.

Drop & De Vries definiëren in hun handboek *Taalbeheersing* (1980) wel de term verband (zij spreken van *relatie*), maar niet de termen redenering en verklaring. Een *verband* is voor hen een samenhang van twee verschijnselen die zelf eenvoudig of complex kunnen zijn; zij spreken van *structuur* als het gaat om een samenhang tussen meerdere verschijnselen. Dit onderscheid tussen verband en structuur werken ze nauwelijks uit; ze beperken zich bij de uitleg over structuur hoofdzakelijk tot het geven van voorbeelden, zoals de structuur van inleiding, kern en slot, en bij 'verband' tot het onderscheiden van vier algemene noemers waaronder verbanden kunnen vallen, zonder onderbrenging of benoeming te beargumenteren. Zo valt argumentatie als voorbeeld van redengeving onder opeenvolging in tijd, maar een duidelijk onderscheid ontbreekt. Het houdt dat Drop & De Vries geven, luidt: niet alle redengevende verbanden vallen onder argumentatie. Tenslotte onderscheiden ze *zonder nader commentaar* zinnige of bruikbare en niet zinnige verbanden (58). Zo is het verband tijd op zich geen zinnige relatie ("Toen zweeg ze"), maar wel indien het geïnterpreteerd wordt als een reden ("Toen ze dat hoorde zweeg ze" in de betekenis "Daarom zweeg ze").

De vier algemene noemers die Drop & De Vries onderscheiden zijn de volgende:

- a. overeenkomst en verschil, waaronder vallen vergelijking, tegenstelling en vergroting of verkleinende trap, die "eigenlijk een structuur is" naar hun zeggen; deel en geheel, zowel in de betekenis van onderdelen van een geheel als in de betekenis van klasselidmaatschap; opeenvolging of gelijktijdigheid, waaronder ze rekenen tijd, conditionaliteit, causaliteit, finaliteit, redengeving waarvan argumentatie een voorbeeld is, concessiviteit, teken: ruimte;
- b. identiteit waartoe ze verwijzing rekenen: *de vrouw wankelt, zij valt*; overigens spreken ze hier van "een geval apart" (blz. 71).

Ik kan aan de gegeven bezwaren tegemoet komen, als ik gebruik maak van *grammatische criteria* voor de onderscheidingen die zij maken. Een gevolg is dan wel dat hun indeling van verbanden niet langer houdbaar is. Ik ga uit van een driedeling. Allereerst onderscheid ik (A) een kleinste verband, corresponderend met een kleinste deel van de werkelijkheid. Zo'n verband drukt een stand van zaken uit en bestaat talig uit een werkwoord en diens valentie: iemand loopt, iemand slaat een ander, iemand geeft een ander iets. Dat kleinste verband kan verbonden worden met bijvoorbeeld tijd tot een samengesteld verband (B). Zo'n samengesteld verband is nog weinig zinvol in termen van Drop & De Vries (1980): het blijft niet meer dan een verband. Ik spreek van (C) structuur als tenminste twee verbanden met elkaar verbonden worden door middel van oorzakelijkheid, vergelijking of klasselidmaatschap:

1. Zij let niet op, zodat zij valt
2. Ze verliest, zoals ook haar zus verloor
3. Ze is saai. Ze is een ambtenaar.

Een dergelijke structuur staat gelijk aan een redenering of een zinnig verband. In dat geval wordt een verband verklaard door een ander verband. Verklaaren wil dan zeggen: iets als bestaand, als werkelijkheid, voorstellen in afhankelijkheid van iets anders. Zo verklaart de taalgebruiker in (1) de val met verwijzing naar haar onoplettendheid: de val wordt veroorzaakt en is dus werkelijkheid. Evenzo bij (2) en (3): de taalgebruiker zegt dat het ene lijkt op het andere, respectievelijk daar deel van is, dus evenzo goed bestaat.

Een redenering tenslotte is argumentatief van aard als ze een verklaring biedt, nu niet *van* een stand van zaken maar *voor* het gedrag van de spreker. Het verschil dat in deze twee voorzetsels tot uitdrukking komt, wil ik verduidelijken met een voorbeeld. In (4) verklaart de taalgebruiker Jans afwezigheid, waarvan hij kennelijk op de hoogte is. Deze verklaring berust op een oorzakelijk verband. Met (5) argumenteert hij. Hij zegt: voor wat ik beweet, heb ik een goede verklaring.

4. Jan is er niet, omdat Ajax speelt
5. Jan is er niet, want zijn fiets ontbreekt.

Met de gegeven definitie van *redenering* wijk ik af van wat in taalbeheersingstheorie te doen gebruikelijk is. Zo gebruiken Schellens (1979) en Van den Hoven (1982; 1983) redenering enkel als een logisch begrip, voorzover ik zie. Van Eemeren, Grootendorst & Kruijer (1983) zijn daar expliciet in; een redenering wordt gevormd door twee premissen met een gemeenschappelijke middenterm en een conclusie. Zij gebruiken de begrippen redenering, logische redenering en logisch geldige redenering dan ook door elkaar (198). Omdat ik me bezig houd met taal(gebruik), is voor mij redenering allereerst een grammatisch te definiëren begrip, evenzeer als argumentatie. De opbouw van de verbanden die ik hierboven heb voorgesteld is dan ook niet willekeurig, maar berust op het gebruik van de verbindingswoorden die een rol spelen, dus op grammatica, zoals ik nu wil laten zien.

Voegwoorden zoals *doordat* en *omdat* leggen een causaal verband en kunnen als zodanig een (causale) verklaring geven. Dus als iemand zegt: "Jan ligt omdat hij bang is", dan legt hij allereerst een oorzakelijk verband, welk verband een verklaring inhoudt (Jans leugen wordt teruggebracht naar zijn angst). Van deze voegwoorden onderscheid ik woorden als *namelijk* en *immers*, die (niet toevallig) geen voeg-, maar bijwoorden zijn. Deze duiden allereerst een verklaring van een stand van zaken aan; in tweede instantie kan deze verklaring oorzakelijk van aard zijn. Dus, als iemand zegt: "Jan ligt, hij is immers bang", dan geeft hij allereerst een verklaring voor Jans leugen. De verklaring zelf is in dit geval oorzakelijk van aard. Het gebruik van de gegeven bijwoorden houdt dat evenwel niet automatisch in, zoals blijkt uit

het volgende voorbeeld waarin sprake is van een vergelijking: "Ze verliest, haar zus verloor immers ook".

Van de onderschikkende voegwoorden en de gegeven bijwoorden onderscheid ik tenslotte de (niet toevallig) nevenschikkende voegwoorden *want* en *dat*s (welk laatste woord ook als bijwoord kan optreden en inversie ten gevolge heeft). De betekenis van deze woorden houdt allereerst een veranwijzing in van wat de spreker zegt. Deze veranwijzing berust op een verklaring en kan oorzakelijk van aard zijn, maar dat hoeft niet. Dus, als iemand zegt: "Jan ligt, want hij is bang", dan verantwoordt hij zijn uitspraak dat Jan ligt door gebruik te maken van een verklaring die berust op een oorzakelijk verband. In het volgende voorbeeld berust de argumentatie op een verklaring die berust op klassidmaatschap: "Zij is saai, want ze is docente".

Ik hoef het niet bij woorden te laten; ik kan de verschillen die ik noem ook laten zien. Een oorzakelijk verband kan men ontkennen (1a), maar een verklaring of argument niet (2a en 3a zijn geen negaties van 2, respectievelijk 3).

1. Hij viel omdat hij schrok
- 1a. Hij viel niet omdat hij schrok, maar omdat hij ...
2. Hij viel, hij schrok namelijk
- 2a. Hij viel, hij schrok namelijk niet, maar ...
3. Hij viel, want hij schrok
- 3a. Hij viel, want hij schrok niet, maar ...

Mijn *verantwoording*; een verklaring of argument kan men niet ontkennen als verklaring of argument. Wat men wel kan ontkennen is dat wat als verklaring of argument dient, bijvoorbeeld een causaal verband. Negatie differentieert dus tussen oorzakelijkheid enerzijds en verklaring of argumentatie anderzijds. Dat doet ook het gebruik van de verbindingswoorden, zoals in de volgende alinea zal blijken.

Met argumentatie legt men een verband tussen een taalhandeling en een stand van zaken. Een voorbeeld: wie vanuit het gegeven dat mijn fiets tegen het huis staat redeneert dat ik thuis ben, zegt:

4. Wim is thuis, *want* zijn fiets staat er

Hij zegt niet (vanwege ongrammaticaliteit):

5. Wim is thuis omdat zijn fiets er staat.

Want geeft een argument aan, *omdat* allereerst een reden. Uitspraak (4) kan ik interpreteren als (4a):

- 4a. Hij zegt dat Wim thuis is, omdat zijn fiets er staat.

Nu kan *omdat* wel gebruikt worden: de aanwezigheid van de fiets is de reden van de bewering dat Wim thuis is en niet allereerst een argument. Ik concludeer: *want* verbindt een taalhandeling als *beweren* met een stand van zaken, hier uitgedrukt door 'zijn fiets staat er'. Deze stand van zaken dient als argument voor de terechtheid van de bewering.

Maar dit soort verbinding beperkt zich niet tot argumentatie: de nevenschikkende verbindingswoorden kunnen alle gebruikt worden om een taalhandeling te verbinden met een stand van zaken. Zie de volgende voorbeelden:

1. Ga je mee naar de film?
Maar je weet toch dat ik moet werken
2. Het is zo warm. Wil je (*dus*) het raam open doen
3. Kom je? *Of* heb je geen tijd?
4. Ik ga *en* dat betekent niet dat jij blijft
5. Weet jij hoe laat het is? Mijn klokje is *namelijk* stuk
6. Raap het op, hij is *immers* blind.

Wanneer men deze zinnen naar hun betekenis wil omschrijven, dan komt er steeds een handelingswerkwoord tevoorschijn en een onderschikkend verbindingswoord:

- 1a. Je *vraagt* of ik mee ga, *hoewel* je weet dat ik moet werken
- 2a. Ik *vraag* je het raam open te doen *omdat* het zo warm is
- 3a. Ik *vraag* je, *of* je vanavond komt of dat je geen tijd hebt
- 4a. Ik *deel mee* dat ik ga, *wat* niet betekent dat jij blijft
- 5a. Ik *vraag* je hoe laat het is, *omdat* mijn klokje stuk is
- 6a. Ik *verzoek* je het op te rapen, *aangezien* hij blind is.

Conclusie: nevenschikkende verbindingswoorden kunnen een verband leggen tussen wat de taalgebruiker doet en zijn verantwoording daarvoor, zonder dat deze verantwoording uitgesproken hoeft te zijn. (In de a-zinnen is dat wel het geval.) Onderschikkende verbindingswoorden hebben die functie niet.

Negatie en onderschikking differentiëren dus tussen oorzakelijkheid enerzijds en verklaring of argumentatie anderzijds. De laatste twee tenslotte blijken van elkaar te verschillen als men let op het gebruik van *want* of *dus*. Men kan deze woorden namelijk enkel gebruiken wanneer de taalgebruiker zich op een autoriteit beroept wanneer hij zich verantwoordt wil. Dat gebeurt in (7):

7. Reagan is een goede president, want mijn vader zegt het
Liegen is gemeen, want dat heb ik zo geleerd.

In plaats van *want* is het gebruik van *immers* of *namelijk* niet gewoon. Een ander discriminerend voorbeeld biedt de verbinding van een negatieve uit-

spraak en haar vooronderstelling. Deze verbinding komt uitsluitend tot stand door *want* of *dus*. Zie de volgende conversatie:

- 8a. Jan komt niet
- 8b. Hij zou dus komen?

De vooronderstelling die hier ter sprake wordt gebracht, dient als argument: ze maakt de terechtheid van de ontkenning uit. Zie ook de volgende verantwoording van de taalvorm *zou*:

9. Hij *zou* komen, maar hij komt niet.

Doordat Van Eemeren, Grootendorst & Kruijer (1983) het gebruik van de verbindingswoorden ongeanalyseerd laten, kunnen zij eigenmachtig, in elk geval niet gesteund door grammatische argumentatie, beslissen dat van argumentatie enkel sprake is in geval van de taalhandeling mededeling (141-143). Zo is voor hen (1) een voorbeeld van argumentatie, maar (2) en (3) niet omdat de taalhandeling daar bevelen, respectievelijk voorstellen is.

1. Het is beter voor je stil te staan, want anders schiet ik
2. Sta stil, want anders schiet ik
3. Ga mee slapen, want ik ben te moe voor iets anders.

Het zal hen moeilijk vallen aan te tonen dat het gebruik van *want* in (1) en (2/3) verschillend is. Steeds is er sprake van een taalhandeling, welke handeling als handeling verdedigd wordt door de redelijkheid ervan aan te geven. Wanneer ik deze handeling expliciteer, dan verschijnt - zoals ik hierboven liet zien - het redengevende *omdat*:

- 1a. Ik zeg je dat het beter is, omdat ik anders schiet
- 2a. Ik beveel het je, omdat ik anders schiet
- 3a. Ik stel je dat voor, omdat ik te moe ben.

Door hun (grammatisch niet verantwoorde) stellingname ontnemen zij zichzelf bovendien de gelegenheid tot een dieper inzicht in de zogenaamde drogredenen, met name 'ad hominem' en 'ad verecundiam'. In die gevallen zie ik grammatische overeenkomst met het bevel. Vergelijk met name de volgende uitspraken:

4. Hij liegt, want mijn vader zegt dat
5. Neem het maar rustig aan dat hij liegt, als mijn vader dat zegt.

Het verschil blijkt nu dit te zijn. In (1) wordt een reden gegeven voor een bepaalde stand van zaken, namelijk dat iets beter is; die reden biedt een verklaring en wordt gebruikt als argument om de taalhandeling *mededelen* te

verantwoorden. Deze verantwoording berust op een redenering aangezien er sprake is van een causaal verband. In (2) - (5) ontbreekt zo'n causaal verband. De taalhandeling wordt verantwoord, niet met een beroep op een redenering maar met een beroep op macht (schieten) of overmacht (moetheid) dan wel een autoriteit (vader).

Dit verschil verklaart op een grammatische en ongezochte wijze de bijzondere plaats van de drogredenen: tenminste één groep is uitsluitend argumentatief van aard. Drogredenen wil ik dan ook niet als bedrieglijk interpreteren. Ze kunnen heel legitiem zijn. Zo kunnen we iemand die leest, vragen naar de terechtheid van haar interpretatie. We vragen haar dan naar haar bewijzen, dus haar argumenten. Zij kan antwoorden: zie die en die regels. In dat geval doet zij geen beroep op een redenering (in mijn definitie van deze term). Zij zegt: dat er sprake is van die regels, maakt dat ik terecht zo interpreteer. Zij doet een beroep op de autoriteit van de tekst: het staat er!

Door hun stellingname ontgaat Van Eemeren, Grootendorst & Kruijer (1983) tenslotte het wezenlijke van argumentatie. Zij menen dat een bevel of voorstel zoals (2) en (3) uitdrukken, geen argumentatie bevat omdat met deze taalhandelingen geen standpunt wordt ingenomen, en voor hen alleen een standpunt beargumenteerd kan worden. Zij laten daarom een bevel of voorstel eerst 'vertalen', zodat een standpunt ontstaat (142). Zo'n vertaling is (1). Maar ook (1) heeft in elk geval grammatisch niet de expliciete vorm van een argumentatie. Dat is pas het geval als de taalhandeling geëxpliciteerd wordt: (1a). Bij argumentatie gaat het namelijk om de terechtheid van de taalhandeling, niet om de uitspraak als zodanig. Hier zit dan ook het breekpunt tussen hun en mijn benadering. Voor mij gaat de taalhandeling de argumentatieleer aan, de uitspraak (die met een handeling naar voren wordt gebracht) de logica en de uitdrukkingwijze de grammatica. Hun argumentatieleer gaat uit van de uitspraak en heeft dan ook haar grondslag eerder in de logica dan in het taalgebruik.

Voor mij is het wezenlijke van argumentatie dit: met een argument verantwoordt de spreker zijn gedrag, waaronder zijn taalgedrag. Voor die verantwoordening maakt hij gebruik van een redenering (oorzakelijkheid, vergelijkking, klasselidmaatschap) of van een autoriteit (waartoe ik reken: gevoelens, waarden, normen, overmacht, geweld, gezag). Ik kan dat grammatisch beargumenteren.

2. Enige verdere kritiekpunten op taalbeheersingsonderzoek

Ook op onderdelen blijkt het werk van taalbeheersers aanvulling te behoeven met grammatische analyses. In hun uiteenzetting van de argumentatieleer van Toulmin maken Drop & De Vries (1980) gebruik van de term *voorbehoud* (rebuttal). Hun opsomming van taalvormen die voorbehoud signaleren, is onvolledig. Zij vermelden wel: *als niet, tenzij* (83) en *als tenminste* (99), maar niet *voorzover* en *zolang*. Bovendien laten ze onvermeld waarom het voorbe-

houd-in-de-zin-van-Toulmin niet uitgedrukt wordt door *misschien* of *moed ik*, want ook deze beperken het bereik van een uitspraak. Het verschil is echter dit: *misschien* drukt een voorbehoud uit ten aanzien van stelling of argument, *tenzij* ten aanzien van het verband tussen stelling en argument.

1. De minister trekt zijn ontwerp in (stelling) om een breuk in het kabinet te voorkomen (argument)
2. Dat is misschien het geval
3. Tenzij zich nieuwe ontwikkelingen voordoen.

Met behulp van (2) kan de spreker uitdrukken hoe zeker hij is van de stelling of het argument afzonderlijk: misschien trekt de minister het in, misschien om die reden. Met (3) zegt hij: dat verband geldt, met de volgende beperking. Ik meen dat een leerling of student het niet kan stellen zonder dergelijke uitgesproken onderscheidingen, als hij het goed moet doen.

De behandeling van Drop & De Vries (1980) van de zogenaamde 'qualifier' in het model van Toulmin is eveneens onvolledig. De qualifier, zeggen zij, beperkt de aansprakelijkheid van de stelling. Wat als zodanig kan dienen, blijft evenwel onduidelijk. Zij beperken zich tot de vermelding van twee voorbeelden (*waarschijnlijk, wellicht*) die bovendien niet ondubbelzinnig zijn. Het woord *waarschijnlijk* geeft, zoals ook bijvoorbeeld *noodzakelijk* of *moeten*, een modaliteit aan. Een modaliteit verwijst naar gegevens die een taalgebruiker heeft. Gebruikt hij die woorden, dan geeft hij te kennen dat hij aanwijzingen heeft voor wat hij zegt. Een duidelijk voorbeeld biedt de argumentatieve structuur in (4) en (5):

4. Hij is waarschijnlijk opgehouden, dat hij zo laat is
5. Er moet iets gebeurd zijn, dat zij niet gebeld heeft.

Hierin vormt het eerste deel de stelling, het tweede het argument. In het geval van *wellicht* of *misschien* is dat niet zo. Deze woorden drukken enkel uit dat de taalgebruiker niet zeker van zijn zaak is. Het verschil blijkt grammatisch uit de volgende zinnen. We zeggen wel (6) en (7), maar niet (8):

6. Volgens mij komt hij waarschijnlijk
7. Volgens mij moet er een oplossing zijn
8. Volgens mij komt hij misschien.

Mijn verklaring luidt: mogelijk = iemand mag zo denken; *noodzakelijk* = iemand moet zo denken. Waarom hij dat mag of moet, dus de argumentatie, volgt nog. *Misschien* = de kans bestaat, het kan of het kan niet. Maar zoiets klopt altijd: het kan vriezen of het kan dooien; zoiets behoeft geen argumentatie.

Mijn voorbeeldmateriaal ter ondersteuning van mijn stelling in de inleiding

beperkt zich niet tot het gebied van de argumentatie. Van Eemeren, Grootendorst & Kruijer (1983) spreken van de *hierbij*-truc die zij de lezer verschaffen om twee soorten handelingen te onderscheiden: enerzijds communicatieve, zoals *beweren* en *verzoeken* die het doel van de spreker uitdrukken; anderzijds interactionele, zoals *overtuigen* en *opbeuren* die het gevolg bij de hoorder tot uitdrukking brengen. Maar zeggen zij, de truc is niet sluitend. Er zijn namelijk werkwoorden die niet of moeilijk gecombineerd kunnen worden met *hierbij* en toch communicatief zijn (72)! Daarnaast bieden zij de *hiermee*-truc aan; interactionele handelingen, eenmaal voltooid, kunnen gecombineerd worden met *hiermee*: "Hiermee heb ik je toch maar mooi overtuigd!". Wat zij nalaten, is een grammatische analyse van beide vormen, die studenten houvast en inzicht kunnen geven in de onderscheidingen die ze voor zich krijgen. Zo'n analyse brengt het volgende aan het licht.

Hierbij = door deze oorzaak. Een oorzaak leidt altijd tot een gevolg zonder menselijke tussenkomst. Wie gebruik maakt van *hierbij* zegt: mijn woorden hebben onvermijdelijk de genoemde handeling tot gevolg. Maar een spreker kan alleen garant staan voor wat enkel van hem afhankelijk is. Daaruit volgt dat *hierbij* onmogelijk is bij al die handelingen die mede afhankelijk zijn van de hoorder. Dat is het geval voor de zogenaamde uitzonderingen die zij maken op hun truc: *insinueren*, *suggereren*, *betogen*, *aanraden*, *verzuchten* en *kritisieren*. Want iemand kan best zeggen dat hij insinueert, suggereert, betoogt, enzovoort, maar of dat ook zo is, zal mede afhangen van zijn gehoor. Dat wil zeggen: hij kan wèl uitmaken of hij iets beweert, aanklaagt of verzoekt, maar niet of hij betoogt, enzovoort. Ofwel: door te doen wat hij doet, beweert hij wel, op eigen gezag, maar betoogt hij nog niet.

Hiermee = met dit middel. Een middel leidt tot een doel dat door de mens gekozen is. De spreker zegt: mijn woorden zijn middel tot dat doel (geweest). Of dat doel bereikt wordt, is afhankelijk van de hoorder. De spreker kan daar niet garant voor staan. Maar behalve een interactionele handeling, eenmaal voltooid, kan ook elke communicatieve handeling ervan vergezeld gaan. Het te bereiken effect kan immers weer middel zijn voor een verdergaand doel; vergelijk - tot slot - de volgende voorbeelden:

1. Hiermee beweert ik dat je gelijk hebt
2. Hiermee heb je me overtuigd.

Literatuur

- Braet, A.
1975 'De pragmatische dimensie van taalbeheersing'. *Levende talen* 310, 68-76; 312, 205-215.
- Braet, A.
1978 'De inleiding en het slot van assertieve teksten'. *Levende talen* 331, 161-174.
- Braet, A.
1979 'Taalhanden, een retorisch-pragmatische leerang schriftelijke taalbeheersing voor de bovenbouw: een verantwoordings'. *Levende talen* 340, 191-202.

- Braet, A.
1979 *Taalhanden 1, 2*. Groningen: Wolters Noordhoff.
- Drop, W. en J.H.L. de Vries
1980 *Taalbeheersing: handboek voor taalhantering*. Groningen: Wolters Noordhoff.
- Hoven, P. van den
1982 'Een kritiek formuleren'. *Tijdschrift voor taalbeheersing* 4, 328-344.
- Hoven, P. van den
1983 'De analyse van een betogende tekst'. *Tijdschrift voor taalbeheersing* 5, 177-189.
- Eemeren, F.H. van, R. Grootendorst en T. Kruijer
1983 *Argumentatieleer 1: het analyseren van een betoog*. Groningen: Wolters Noordhoff.
- Schellens, P.J.
1979 'Vijf bezwaren tegen het Toulmin-model'. *Tijdschrift voor taalbeheersing* 1, 129-137.